

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

ВІКАРЧУК ОЛЬГА ІВАНІВНА

УДК: 330.101.4:338.246.025.3

КОНЦЕСІЯ У ТРАНСФОРМАЦІЙНІЙ ЕКОНОМІЦІ

08.01.01 – економічна теорія

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата економічних наук

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі економічної теорії економічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

- Науковий керівник:** кандидат економічних наук, доцент
Чепінога Володимир Григорович, Академія адвокатури, доцент кафедри теорії та історії держави і права.
- Офіційні опоненти:** доктор економічних наук, доцент, чл.-кор. НАН України **Кваснюк Борис Євгенович**, Державна Установа „Інститут економіки і прогнозування НАН України”, заступник директора з наукової роботи.
- кандидат економічних наук, доцент **Мартиненко Володимир Федорович**, Національна академія державного управління при Президентові України, доцент кафедри економічної теорії та історії економіки.
- Провідна установа:** **Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана**, кафедра політекономії факультету управління та маркетингу.

Захист відбудеться **„20” жовтня 2006 р.** о **„14⁰⁰”** годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.13 Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 03022, м. Київ, вул. Васильківська, 90а, к. 203.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01033, м. Київ, вул. Володимирська, 58, к. 12.

Автореферат розісланий **„19” вересня 2006 р.**

**Вчений секретар
спеціалізованої вчен**

І.І. Мазур

Підписано до друку 03.08.2006. Формат 60×90 1/16. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman. Умовн. друк. аркушів 0,9.
Видавн. друк. аркушів 0,9. Зам. 321. Тираж 130 прим.

Редакційно-видавничий відділ
Інституту підприємництва та сучасних технологій
10025, м. Житомир, пров. Шкільний, 7

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Еволюційний процес трансформації соціально-економічного механізму господарювання в Україні пов'язаний з кардинальними перетвореннями відносин власності, формуванням на їх основі інноваційно-інвестиційного середовища та розвитком реального сектора економіки. Принциповим завданням, яке виникло перед вітчизняною економічною наукою, є вибір альтернативних способів підвищення ефективності використання державного та комунального майна на засадах реформування відносин власності, переходу до прогресивних форм господарювання за рахунок стимулювання інвестиційної діяльності, розвитку виробничої та соціальної інфраструктур на підприємствах різних галузей народного господарства. У вирішенні цих проблем особливої актуальності набуває розробка та вдосконалення взаємовідносин між суб'єктами господарювання, що побудовані на концесійних засадах. З огляду на це постає необхідність глибокого теоретичного вивчення та методологічного обґрунтування як самої природи виникнення концесій – об'єктів, суб'єктів, основних рис і наслідків їх прояву в господарській діяльності, так і особливостей функціонування концесійних відносин у певних галузях економіки, зокрема в комунальній сфері та дорожньому господарстві.

Розвиток концесійних відносин пов'язаний із залученням довгострокових інвестицій в економіку України. Це зумовлено як об'єктивними, так і суб'єктивними чинниками, зокрема, фізичною і моральною зношеністю машин та устаткування, незадовільною організацією праці, недостатнім рівнем державних асигнувань у вигляді капітальних інвестицій з метою оновлення та модернізації основних виробничих фондів. Все це вимагає пошуку оптимальних моделей господарювання з урахуванням соціально-економічних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності.

Враховуючи ринкові перетворення, що відбуваються в Україні, а також і прагнення держави інтегруватися у світову систему господарювання в якості повноправного партнера, великого значення набуває всебічне вирішення проблеми створення сприятливого інвестиційного середовища для розвитку різноманітних форм господарювання, в тому числі і на концесійній основі.

Теоретичною базою дисертаційного дослідження та сформованих висновків стали праці таких вітчизняних та зарубіжних учених з питань функціонування концесійних відносин: І.Н. Бернштейна, М.М. Богуславського, З.С. Варналія, Ю.А. Єршова, П.С. Єщенко, Е.Карра, П.В. Ковалишина, Ж.Куліджа, Ф.Мьоллерса, Т.О. Пузанова, Я.Б. Усенка, В.Г. Чепіноги та інші. У їх дослідженнях висвітлено питання розвитку концесії в Україні, методи поліпшення інвестиційного середовища в країні. Інвестуванню присвячено праці В.Д. Базилевича, М.П. Денисенка, В.К. Вікторова, Б.Є. Кваснюка, А.А. Коноплянка, Е.В. Максименка, В.Ф. Мартиненка, Ю.В. Ніколенка, В.А. Новікова, В.Л. Осецького, А.А. Пересади, Е.Саваса, В.С. Савчука, А.А. Чухно та інші. Проте основна увага науковців сконцентрована на загальних проблемах залучення інвестицій та створення сприятливого інвестиційного середовища. Однак на сьогодні цілісного дослідження проблем

концесійних відносин, їх ролі у залученні інвестицій в економіку України у вітчизняній економічній літературі немає.

Отже, актуальність обраної теми зумовлена недостатнім рівнем наукових розробок з даної проблеми та її важливістю у вирішенні завдань ресурсного збереження, побудови в країні розвиненої соціально-орієнтованої ринкової економіки, що й визначило напрямок дослідження і дало можливість сформулювати структуру роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наукова робота виконувалась у рамках комплексної теми наукових досліджень кафедри економічної теорії Київського національного університету імені Тараса Шевченка за держбюджетною темою № 01БФ040-01 „Теорія і практика соціально-економічного розвитку України в умовах ринкових перетворень” (державний реєстраційний номер 0101U006977). Особистий внесок автора полягає у проведенні комплексного дослідження щодо специфіки використання концесійних відносин в Україні.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є виявлення особливостей формування концесійних відносин та обґрунтування на концептуальних засадах створення ефективного механізму реалізації концесій як важливої форми роздержавлення власності та активізації інвестиційних процесів в умовах трансформаційної економіки. Для досягнення цієї мети були визначені та розв'язувались такі завдання:

- проаналізувати теоретико-методологічні засади розвитку концесійних відносин; обґрунтувати наукові підходи стосовно їх необхідності в Україні;
- узагальнити теоретичні підходи щодо сучасного рівня розвитку концесійних відносин, визначити економічну роль та сутність функціонування концесій в умовах трансформаційної економіки;
- обґрунтувати економічний вплив концесій на інвестиційне середовище;
- розкрити напрямки вдосконалення механізму взаємодії між суб'єктами та об'єктами господарської діяльності, що виникає на підставі дії договору концесії;
- удосконалити методичні підходи до оцінки економічної діяльності концесійних підприємств;
- розробити рекомендації та пропозиції щодо формування дієвого механізму реалізації концесії на базі реформування і розвитку організаційно-правових форм економічної і соціальної інфраструктури в контексті розбудови об'єктів дорожнього та комунального господарства.

Об'єктом дослідження є система економічних, соціальних та правових відносин, що виникають у процесі формування та функціонування концесії в умовах трансформаційної економіки.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні засади функціонування концесійних відносин в трансформаційній економіці та механізм їх реалізації на об'єктах дорожнього та комунального господарства.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною основами дослідження є базові положення сучасної економічної теорії, дослідження відомих вітчизняних і

зарубіжних економістів у сфері довгострокового інвестування за участю держави та концесійної діяльності.

Вирішення поставлених у дисертаційній роботі завдань здійснювалось із позицій системного підходу з використанням сучасних методів досліджень, а саме: історичного методу, методу абстрагування – для узагальнення теоретико-методологічних та методичних основ дослідження розвитку концесійних відносин; економіко-статистичного аналізу, індукції та дедукції, порівняння – для аналізу сучасного рівня розвитку концесійних відносин у трансформаційній економіці. Для розрахунку ефективності концесійного проекту на прикладі автошляху Львів–Краковець було використано економіко-математичне моделювання, абстрактно-логічний підхід експертних оцінок для створення організаційних структур та функціонування суб'єктів господарювання на концесійній основі тощо. Сукупність застосованих методів та прийомів складає методику дисертаційного дослідження.

Інформаційну базу дослідження становлять законодавчі та нормативно-правові акти з питань формування майнових відносин та становлення різноманітних форм власності, аналітичні та статистичні матеріали міністерств і відомств, результати досліджень учених, економістів з теоретичних і практичних проблем економічної теорії, праці зарубіжних учених, матеріали науково-практичних конференцій, а також статистичні матеріали Державного комітету статистики України, служби автомобільних доріг у Житомирській області, облавтодору, інформація всесвітньої комп'ютерної мережі Internet, матеріали власних досліджень і спостережень автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у наступному:

вперше:

- розкрито на теоретичному рівні сутність концесії, як форми специфічних економічних відносин, що складаються між концесіонером та концесієдавцем стосовно ефективного використання державного і комунального майна через узгодження суспільних та індивідуальних інтересів;
- на основі дослідження особливостей концесійних відносин у країнах з трансформаційною економікою обґрунтовано теоретичні засади взаємодії між суб'єктами та об'єктами концесії, що полягають в удосконаленні організації використання та експлуатації концесійного майна на об'єктах державної і комунальної власності;
- обґрунтовано необхідність та доцільність державного регулювання концесійної діяльності у сфері економічних і соціальних інфраструктур в процесі реалізації концесійних проектів на об'єктах дорожнього та комунального господарства;

удосконалено:

- теоретико-концептуальні підходи щодо інвестиційного процесу та створення сприятливих умов для використання концесійного механізму на об'єктах дорожнього господарства;
- математичну інтерпретацію використання концесійного проекту на прикладі автошляху Львів–Краковець, що забезпечує необхідну модернізацію об'єкта при умові максимізації прибутку концесійного підприємства;

набули подальшого розвитку:

- пропозиції щодо формування дієвого механізму реалізації концесії на базі реформування і розвитку організаційно-правових форм функціонування об'єктів дорожнього та комунального господарства;
- теоретичні засади розвитку у процесі роздержавленні власності та залученні іноземних інвестицій, розроблено пропозиції щодо формування сприятливого інвестиційного середовища, що забезпечує освоєння фінансових капітало-вкладень в об'єкти, передані у концесію.

Практичне значення отриманих результатів. Теоретичні узагальнення, пропозиції і висновки дисертаційної роботи розкривають актуальність і доводять необхідність становлення та розвитку концесійних відносин як ефективного інструментарію регулювання інвестиційних потоків в Україну. В результаті наукового дослідження визначено роль та місце концесії в процесі залучення іноземних інвестицій для створення і реконструкції автошляхів України; визначено пріоритетні напрямки створення концесійних підприємств, що можуть бути використані приватними підприємствами в процесі їх діяльності.

На основі узагальнення наукових та конкретних результатів проведено дослідження математичної інтерпретації ефективності концесійного проекту на прикладі автошляху Львів–Краковець, що адаптована до потреб суб'єктів інвестиційного ринку і може практично використовуватися потенційними інвесторами при впровадженні концесійних відносин. Результати дисертаційної роботи використано в практичній діяльності Бердичівським міськвиконкомом (довідка про використання результатів дослідження № 25/152 від 28.01.04 р.), Житомирською обласною державною адміністрацією (довідка № 274 від 10.04.04 р.), Житомирським інститутом підприємництва та сучасних технологій у навчальному процесі при викладанні курсу „Державне регулювання економіки” (довідка № 171 від 26.05.04 р.), Житомирською асоціацією науковців та бізнес-консультантів (довідка № 006 від 15.11.2005 р.).

Особистий внесок здобувача. Результати дисертаційної роботи належать особисто автору і є його теоретичним і практичним внеском у розвиток економічної науки: проведено комплексне дослідження специфіки використання концесійних відносин в Україні.

Апробація результатів дисертації. Результати проведених досліджень та основні положення дисертаційної роботи заслухано на науково-практичних конференціях: „Підприємництво в умовах пожвавлення економіки України” (Житомир, 2002); „10-та річниця заснування вищого навчального закладу” (Житомир, 2002); міжнародній міждисциплінарній науково-практичній конференції „Сучасні проблеми гуманізації та гармонізації управління” (Харків, 2003); „Ринкова трансформація економіки: стан, проблеми, перспективи” (Харків, 2003); міжнародній науково-практичній конференції „Стан і проблеми трансформації фінансів та економіки регіонів у перехідний період” (Хмельницький, 2003); „Підприємництво: проблеми, становлення та функціонування” (Житомир, 2003); міжнародній міждисциплінарній науково-практичній конференції „Сучасні

проблеми гуманізації та гармонізації управління” (Харків, 2004); науковій конференції „Сучасні проблеми управління і маркетингу” (Легниця, 2004); Всеукраїнській науково-практичній конференції „Фінансово-економічні проблеми розвитку підприємництва в Україні” (Житомир, 2005).

Публікації. Основні результати досліджень опубліковано у 15 наукових працях загальним обсягом 3,9 друк. арк, з них 6 – у наукових фахових виданнях (2,57 друк. арк.), 9 – у матеріалах і тезах конференцій.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг становить 191 стор. комп’ютерного тексту, який включає 10 таблиць, 14 рисунків, викладених на 12 стор., список використаних джерел (180 найменувань) – 14 стор., додатки – 8 стор. Обсяг основного тексту становить 157 стор.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі „Теоретичні засади концесійних відносин” відображено історичні етапи становлення і розвитку концесійних відносин в зарубіжних країнах світу, розкрито понятійно-термінологічний апарат концесії як економічної категорії, що досліджується в українській та іноземній економічній літературі, а також використовується у підприємницькій діяльності та в міжнародних угодах; визначено і обґрунтовано економічну сутність концесії, яка розглядається як система економічних відносин, що виникають між концесіонером та концесієдавцем стосовно передачі майна у тривале користування за умови відповідної оплати згідно з чинним законодавством.

Як показує огляд наукових праць, теоретичні та практичні підходи дають підстави розглядати концесію, як прогресивну форму господарювання на сучасному етапі трансформації вітчизняної економіки, оскільки функціонування підприємств, заснованих на концесійних засадах, сприяє залученню довгострокових інвестиційних ресурсів у державний сектор економіки з метою подальшого проведення реструктуризації та модернізації об’єктів державного і комунального господарств відповідно до світових стандартів. На підставі проведеного дослідження доведено, що для України концесія є порівняно новим явищем, тоді як у промислово розвинутих країнах зазначений економічний інструмент практикується вже століттями, забезпечуючи високий рівень надання транспортних та комунальних послуг фізичним і юридичним особам. Так, зокрема, перші концесії виникли у Франції, які в своєму розвитку пройшли два етапи: перший (1935–1970 рр.) – процес появи і становлення концесійних відносин, другий (з 1970 по теперішній час) – ефективне функціонування концесійних відносин. На сучасному етапі до найвідоміших французьких концесійних підприємств належать: Фінансово-промислова компанія автошляхів (COFIROVTE), Компанія автошляхів Рона-Альпи (AREA), Компанія автошляхів Парі Ест-Лоррен (APEL), Компанія автошляхів баського узбережжя (АСОВА). У той же час у нашій країні створено лише один консорціум „Концесійні транспортні магістралі” („Трансмагістраль”), який забезпечує організацію проведення концесійних конкурсів на об’єкти дорожнього

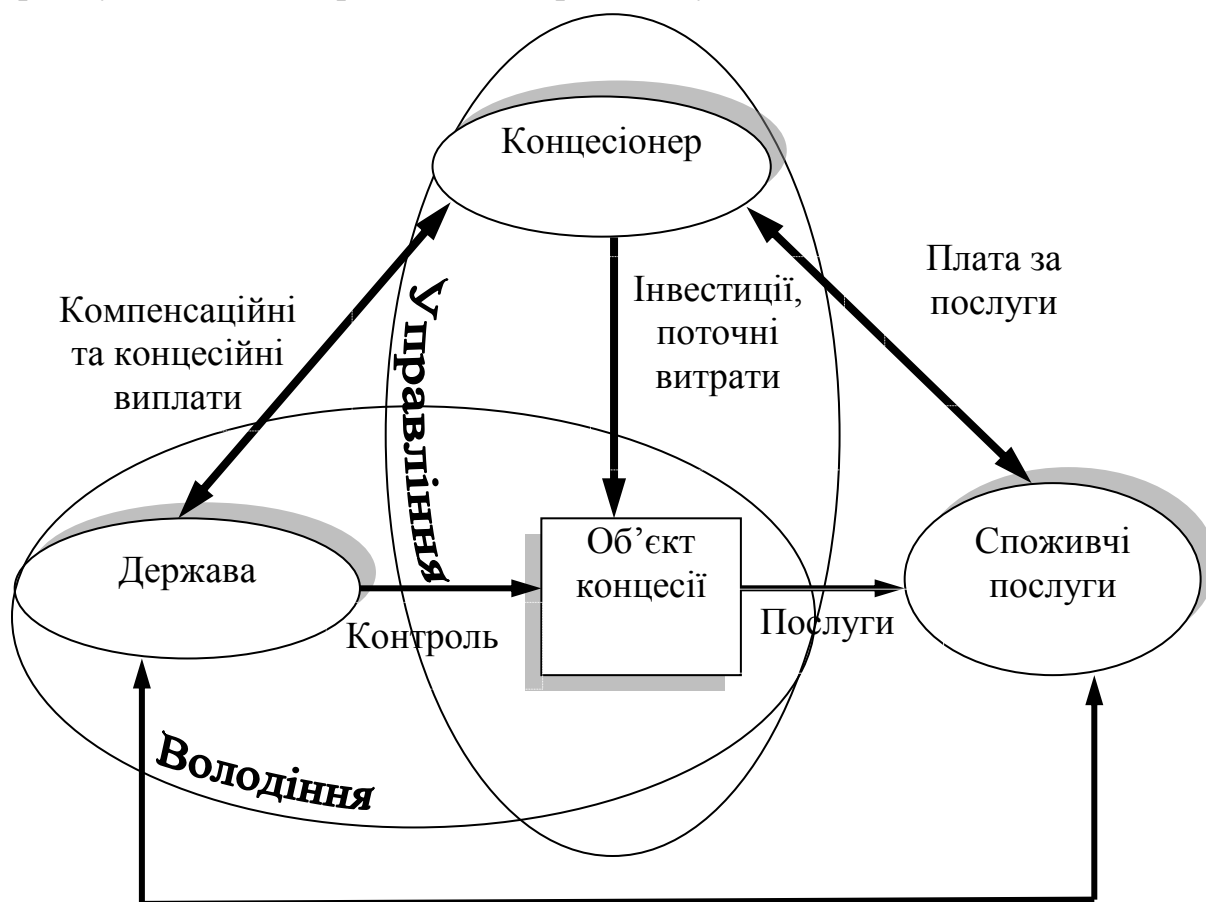

господарства. Враховуючи транзитний потенціал нашої країни, існує реальна потреба в розбудові та створенні нових підприємств, заснованих на концесійній основі.

Досліджуючи засадничі принципи концесійної діяльності, автор розглядає концесію як соціально-економічну форму господарювання, яка опосередковує інвестиційні відносини між концесіонером-інвестором та органами державної влади або місцевого самоврядування. Їх економічною суттю є залучення до підприємницького обороту фінансових, технологічних та інтелектуальних ресурсів з метою забезпечення інноваційної моделі розвитку об'єктів дорожнього та комунального господарства. У роботі автором систематизовано основні ознаки концесій: наявність фінансово-розподільчих відносин між суб'єктами та об'єктами концесії; поєднання індивідуальних та суспільних інтересів; передача у довгострокове користування державного або комунального майна без втрати власності на нього.

З метою поглиблення трансформаційних процесів в економіці України та формування сучасних економічних інструментів господарювання розроблено модель функціонування концесійного механізму на об'єктах дорожнього і комунального господарства (рис. 1).

Запропонована модель конкретизує суб'єкти та об'єкти концесійних відносин, розкриває механізм контролю та управління фінансово-економічними потоками, які зосереджуються на підприємствах, переданих у концесію.

Контроль за діяльністю концесіонера

Рис. 1. Модель концесійного механізму

У другому розділі „Концесія як форма активізації інвестиційної діяльності в трансформаційній економіці” досліджено процес формування інвестиційного середовища в контексті розвитку концесійної діяльності дорожнього та комунального господарства. У дисертаційній роботі інвестиційне середовище розглядається як об’єктивна категорія, яка відображає реальні умови залучення та функціонування інвестиційного капіталу, спрямованого на конкретний об’єкт господарювання з подальшим отриманням доходу від його експлуатації. Розкрито закономірності організації концесійних відносин як засобу залучення довгострокових інвестицій, які полягають: у співпраці держави та інвестора, створенні концесійного підприємства; в розмежуванні повноважень між виконавчими органами влади, які діють від імені громадян-споживачів, і підприємством-концесіонером, що вносить свої технічні інновації, вміння та капітал у розвиток інвестиційної інфраструктури.

З метою розширення та поглиблення концесійних відносин в Україні, Урядовою програмою від 6 липня 2000 року було затверджено п’ять основних магістралей: Косин–Київ, Ягодин–Керч, Харків–Одеса, Краковець–Тернопіль (Підгайці), Вінниця–Ізварине. Техніко-економічна характеристика зазначених магістралей полягає в наступному:

- пропускна спроможність кожної від 3900 до 4700 одиниць переважно транзитних засобів на добу (залежно від маршруту і протяжності траси);
- автомагістралі не пролягатимуть через населені пункти, не матимуть однорівневих перехресть і будуть відгороджені, що надасть можливість суттєво знизити автотранспортне навантаження на приміські дороги;
- для обслуговування автомобілів та пасажирів необхідно створити систему придорожнього сервісу, яка включатиме технічне обслуговування, охорону та службу технічної допомоги, заклади харчування;
- за попередніми підрахунками для реалізації одного концесійного проекту необхідно близько 100 млрд. грн., надходження яких мають забезпечити інвестори, що братимуть плату за проїзд упродовж 50 років концесійного договору. Окупність вкладених інвестицій за підрахунками аналітиків становить 10–15 років.

У процесі дослідження було виявлено основні фактори, які стримують розвиток концесійних відносин:

- відсутність достатньої кваліфікації та фахових знань у процесі підготовки, реалізації та прогнозування великомасштабних інвестиційних проектів;
- відсутність достатніх стимулів стосовно залучення інвестиційного капіталу до проектних компаній (інвесторами виступає приватна компанія та банк);
- недостатній рівень державної підтримки: допомога консорціумам при передачі діючих об’єктів, надання допомоги при ліцензуванні;
- відсутність необхідних навичок та кваліфікації у справі прогнозування завантаженості об’єктів інвестиційної діяльності;
- регуляторні та правові обмеження (в першу чергу, недостатнє концесійне законодавство);
- слабка інтеграція вітчизняної економіки у світову економічну систему.

На основі дослідження встановлено та обґрунтовано переваги діяльності концесійного підприємства, а саме: можливість реконструкції та розширення мережі автомобільних шляхів за рахунок коштів концесіонерів; розвиток сучасної інфраструктури автошляхів та їх сервісу (ремонт, кімнати відпочинку для водіїв, пункти швидкого харчування); участь у процесі транскоридорної співпраці на регіональному рівні; зниження травматизму та виникнення дорожньо-транспортних пригод завдяки поліпшенню якісних характеристик автошляхів. У роботі обґрунтовано додаткові стримуючі фактори розвитку концесійних проектів на підприємствах дорожнього і комунального господарства, до яких належать: концентрація значних ризиків (соціально-економічних, фінансових, правових та інших) стосовно залучення довгострокових інвестицій у вигляді концесій; недостатня інтеграція вітчизняної економіки у світову економічну систему; відсутність необхідного рівня кваліфікації спеціалістів стосовно управління об'єктами інвестиційної діяльності, побудованих на концесійних засадах; відсутність достатніх мотиваційних факторів (низька конкуренто-спроможність продукції, рівень оподаткування).

У третьому розділі „Механізм реалізації концесій у трансформацій-ній економіці” проведено дослідження використання концесій країнами СНД, Балтії та Європейського Союзу, що мають значний досвід щодо управління концесійними підприємствами. Обґрунтовано особливості державного регулювання у сфері економічних і соціальних інфраструктур. Здійснено порівняльний аналіз організації концесійної діяльності в різних країнах (табл. 1).

Визначено роль нормативно-правових актів, що регулюють концесійну діяльність, висвітлено напрямки підтримки державою концесійних проектів. У дисертації акцентовано увагу на необхідності розвитку інфраструктурних концесій, з'ясовано їх характерні особливості та переваги. Встановлено, що найголовніше – це кінцевий продукт діяльності концесіонера – продукція і послуги – покликані задовольняти потреби безпосередньо третіх осіб (споживачів, клієнтів, одержувачів послуг), що у звичному, традиційному порядку задовольняються спеціалізованими державними та муніципальними підприємствами, установами і службами. Виявлено властивості, що є притаманними лише для інфраструктурних концесій, рівень ототожнення прав і обов'язків концесіонера з функціями держави чи муніципального утворення (особливо у сфері житлово-комунального господарства, міських інженерних мереж, транспорту суспільного призначення і сферах, де найбільш повно виявляється практика „делегованого керування”).

Порівняльний аналіз концесійної діяльності країн СНД, Балтії та ЄС

Країни	Статус концесіонера	Процедура залучення концесіонера	Термін дії концесії	Податки
Росія	іноземні та вітчизняні інвестори	конкурс	до 50 років	податки + концесійні платежі
Молдова	вітчизняні та іноземні інвестори	конкурс	до 50 років	податки + бонуси + роялті
Таджикистан	вітчизняні та іноземні інвестори	конкурс	до 50 років	податки + бонуси
Казахстан	тільки іноземні інвестори	шляхом прямих переговорів з інвестором	15 років	податки + бонуси + концесійні платежі
Франція	інвестиції спільних підприємств, власні	конкурс	понад 50 років	звільнені від сплати податків концесійні платежі
Німеччина	власні та іноземні інвестиції	конкурс	понад 50 років	звільнені від сплати податків концесійні платежі
Україна	іноземні і власні інвестиції	концесійний конкурс	до 50 років	податки + концесійні платежі

Висвітлено два основні різновиди таких концесій – транспортні (дорожні) і комунальні, розкрито їх особливості. У перших виключні права концесіонера найчастіше виникають через природну монополію й об’єкти концесії (залізниця, трубопровідний транспорт, метро, великі автомагістралі тощо), у других – через законодавчу монополію (державну чи локальну, місцеву). Для обох є характерними договори декількох видів: „чисті концесії” (класичного різновиду); договори орендного різновиду; угоди типу „ОК” (будівництво – керування – передача); контракти на поточне керування державними чи муніципальними підприємствами і службами (операційний контракт „ОК”), інвестиційні договори про фінансове оздоровлення (санації) підприємств та деякі інші. Транспортні і комунальні концесії розрізняються не тільки за своїм предметом (характером прав, що надаються концесіонеру, та за природою концесійного об’єкта), за співвідношенням загально і частково правових елементів угоди, а й за способом розподілу ризиків між сторонами угоди.

Результатом дисертаційного дослідження є конкретні пропозиції щодо використання сучасних форм концесій, так зокрема концесія на будівництво нової інфраструктури й експлуатацію всієї мережі; концесія на будівництво нової інфраструктури та її експлуатацію окремо від усієї мережі; концесія на будівництво і технічне обслуговування нової інфраструктури (рис. 2).

Рис. 2. Категоріальний апарат організації концесії в умовах трансформаційної економіки

Розглянуто реалії та перспективи застосування концесійної діяльності в комунальному господарстві. Необхідність залучення довгострокових інвестицій в цю галузь обумовлена наступними чинниками: потребою в залученні приватних фінансових ресурсів у житлово-комунальне господарство; встановлення зв'язку між тарифами на послуги житлово-комунальних господарств; підвищення якості та асортименту даних послуг; скасування монопольного становища держави та створення конкурентного середовища на ринку житлово-комунальних послуг.

Дисертанткою обґрунтовуються основні критерії відбору, за якими об'єкти транспортного та комунального господарства можуть бути передані в концесію. При цьому основними критеріями є:

- науково-технічний, інноваційний та фінансовий потенціал претендента, який може бути використаний на конкретному концесійному об'єкті;
- конкретні пропозиції щодо розвитку (концесійного) об'єкта як у найближчу, так і на більш віддалену перспективу (бізнес-план на 5–25 років тощо);
- визначення конкретних інвестиційних зобов'язань щодо розвитку об'єкта.
- авторитет та імідж компанії на світових ринках.

Узагальнюючим результатом проведеного дослідження є обґрунтування актуальності та своєчасності використання й практичного застосування концесій в умовах трансформаційної економіки. Для реального глибокого реформування житлово-комунального та транспортного господарства в економічному сенсі – забезпечується конкуренція між видами транспорту та політикою встановлення тарифів; у комерційному сенсі – створюються умови для оптимізації експлуатаційних витрат та доходів концесійних підприємств; у фінансовому сенсі – створюються умови для залучення довгострокових фінансових ресурсів для реалізації концесійних підприємств; у соціальному сенсі – встановлюється відповідальність за безперервність функціонування комунальних служб і використання трудового

договору з персоналом концесійного підприємства; у міжнародному плані – з розвитком концесійних відносин значно розширюються можливості інтеграції вітчизняних суб'єктів господарювання у світові ринки капіталів.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження зумовило ряд висновків теоретико-методологічного, методичного та практичного плану. Основні з них полягають у наступному:

1. Обґрунтовано суть концесії як економічної категорії. Це економічні відносини, що складаються між концесієдавцем і концесіонером з приводу передачі у довгострокове користування недержавним суб'єктам державного (комунального) майна без втрати права власності на нього, що створює умови для узгодження суспільних та приватних інтересів. Суб'єктами концесії є держава або (органи місцевого самоврядування) на недержавні суб'єкти, що здійснюють господарську діяльність на основі одержаного у користування майна. Об'єктом концесії є державне та комунальне майно, що передається у довгострокове користування. Функціями концесії є поєднання публічних інтересів власників майна з інтересами господарюючих на його основі суб'єктів. Концесія є не лише формою економічних відносин, але і способом здійснення підприємницької діяльності. Особливістю концесії в трансформаційній економіці є те, що вона, з одного боку, є формою роздержавлення власності, а з іншого – способом залучення вітчизняного та іноземного приватного капіталу з метою підвищення ефективності виробництва.

2. У роботі визначено переваги концесій порівняно з іншими формами господарювання. По-перше, концесії сприяють залученню довгострокових інвестицій до фінансування об'єктів громадської інфраструктури. По-друге, залучення приватних капіталів до експлуатації об'єктів громадської інфраструктури забезпечує відповідний рівень прибутковості цих об'єктів. По-третє, концесії забезпечують комплексний підхід до процесів проектування, будівництва, експлуатації та обслуговування об'єктів громадської інфраструктури. Оскільки досконалість проекту та його переваги виявляються у процесі реалізації та в подальшій експлуатації об'єктів, концесіонери більше зацікавлені в тому, щоб взяти на себе відповідальність за весь проект в цілому, включаючи всі його етапи.

Таким чином, концесіонери разом з власниками проекту (органами державної або місцевої влади) беруть на себе певну частину технічного та комерційного ризику, пов'язаного з проектом; концесії дають змогу відійти від командно-адміністративного підходу до управління підприємствами й пристосуватися до ринкових відносин.

3. У роботі визначено недоліки концесії, які полягають у наступному: ціна за послуги залежить від рівня конкуренції під час конкурсу; слабкий контроль може позначитись на якості послуг; концесія створює можливості для корупції, оскільки довгострокові угоди не містять чітких регулятивних положень; непривабливий інвестиційний імідж України негативно позначається на кількості потенційних претендентів на участь у концесійному конкурсі. Але незважаючи на вказані недоліки концесійного механізму, він є одним з ефективних інструментів управління державним і комунальним майном.

4. Досліджено та виявлено основні методи формування інвестиційної привабливості концесійних відносин. З економічної точки зору, в Україні з'являються нові потужні джерела інвестиційних ресурсів до державного сектора економіки, що сприятливо позначається як на макро-, так і на мікрорівнях. У науково-технічній сфері з'являється доступ до новітніх технологій, які можуть бути використані вітчизняними підприємствами. У соціальному плані розширюється ринок праці і підвищуються суспільні гарантії громадян. З розвитком концесійних відносин посилюються інтеграційно-економічні зв'язки з міжнародними партнерами стосовно руху капіталів.

5. Для практичної реалізації концесійних відносин в Україні проведено розрахунок ефективності концесійного проекту автошляху Львів–Краковець. Зокрема, здійснено фінансово-економічне обґрунтування даного проекту та визначено основні параметри діяльності об'єкта під час функціонування договору концесії.

6. Запропоновано заходи реструктуризації житлово-комунального господарства України з подальшою передачею комунальних об'єктів у концесію. Така позиція пояснюється неефективністю управління житлово-комунальним господарством, відсутністю належного менеджменту і маркетингу в даній галузі. Економічні переваги передачі об'єктів житлово-комунального господарства в концесію полягають: у залученні приватних фінансових ресурсів до даної галузі; узгодженості тарифів на послуги житлово-комунальних господарств; зміцненні зв'язку між проектними роботами та обслуговуванням об'єкта; підвищенні якості та асортименту даних послуг; скасуванні монопольного права держави та створенні конкурентного середовища на ринку ЖКГ; встановленні оптимального співвідношення між формами господарювання в житлово-комунальному господарстві (державна, акціонерна, передача об'єктів ЖКГ в концесію).

7. Важливою умовою ефективності концесійної діяльності в країнах з перехідною економікою є її державне регулювання, що полягає в створенні сприятливих інвестиційних умов як для вітчизняних, так і для іноземних інвесторів. Специфікою державного регулювання концесійної діяльності є забезпечення чіткої взаємодії суб'єктів та об'єктів концесійних відносин. За рахунок цільового державного фінансування може покриватися як частина капітальних витрат проектної компанії, так і витрати на експлуатацію об'єкта. Державне цільове фінансування може спрямовуватися на частку статутного фонду проектної компанії. За таких умов держава отримує право на оперативний контроль за ходом реалізації проекту і право на одержання частки прибутку від проекту. У процесі створення і функціонування концесійних підприємств є можливою участь держави у інвестиційних проектах. Така форма співпраці особливо прийнятна для об'єктів транспортного і комунального господарства.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Євенок О.І. (Вікарчук О.І.) Концесія як засіб розв'язання економічних проблем в Україні // Вісн. Житомир. держ. агроєколог. ун-ту. – 2001. – № 1. – С. 287–289.

2. Євенок О.І. (Вікарчук О.І.) Концесія: історія і сучасність // Економіка і управління. – 2002. – № 4 (18). – С. 105–108.
3. Євенок О.І. (Вікарчук О.І.) Концесія в системі формування ринкових відносин в Україні // Вісн. Київського нац. ун-ту ім. Т.Г. Шевченка. – Економіка. – 2002. – Випуск 62. – С. 60–61.
4. Вікарчук О.І. Концесії як форма договірних відносин держави і інвесторів // Економіка: проблеми теорії та практики: Зб. наук. пр. (в 4 т.) / Дніпропетровськ: ДНУ, 2004. – Т. 1. – Випуск 188. – С. 109–112.
5. Вікарчук О.І. Економічний інструментарій у трансформації державної та комунальної власності // Економіка і управління. – 2004. – № 2 (24). – С. 33–37.
6. Вікарчук О.І. Концесія як один із шляхів поліпшення інвестиційного клімату в Україні // Економіка: проблеми теорії та практики: Зб. наук. пр. (в 5 т.) / Дніпропетровськ: ДНУ, 2004. – Т. 4. – Випуск 189. – С. 978 – 982.

Тези доповідей:

7. Євенок О.І. (Вікарчук О.І.) Вплив нових економічних відносин на розвиток національної економіки // Тези доп. Всеукр. науково-практ. конф. Підприємництво в умовах поживлення економіки України. – Житомир: ІПСТ, 2002. – С. 21–25.
8. Євенок О.І. (Вікарчук О.І.) Історичні аспекти розвитку концесій // Тези доп. Всеукр. науково-практ. конф., присвяченої 10-й річниці заснування вищого навчального закладу. – Житомир: ІПСТ, 2002. – С. 175–177.
9. Вікарчук О.І. Роздержавлення як соціально-економічний процес комплексних перетворень у національній економіці // Тези доп. Між. науково-практ. конф. „Ринкова трансформація економіки: стан, проблеми, перспективи.” – Харків: Нац. тех. ун-т „Харків. політехн. ін-т сіл. госп-ва,” 2003. – С. 31–32.
10. Вікарчук О.І. Державне регулювання діяльності транспортних коридорів у перехідний період // Тези доп. Між. науково-практ. конф. „Стан і проблеми трансформації фінансів та економіки регіонів у перехідний період.” – Хмельницький: „Хмельн. ін-т бізнесу”, 2000. – С. 33–35.
11. Вікарчук О.І. Концесії в національній економіці // Тези доп. Всеукр. науково-практ. конф. „Підприємництво: проблеми становлення та функціонування.” – Житомир: ІПСТ, 2003. – № 3. – С. 18–20.
12. Вікарчук О.І. Концесії як форма залучення інвестицій у національну економіку // Тези доп. 4-та Між. науково-практ. конф. „Сучасні проблеми гуманізації та гармонізації управління.” – Харків: „Харків. нац. ун-т”, 2003. – С. 19–20.
13. Вікарчук О.І. Концесії: традиційні та модернізовані // Тези доп. 5-та Між. науково-практ. конф. „Сучасні проблеми гуманізації та гармонізації управління.” – Житомир–Харків: ІПСТ, 2004. – 20 с.
14. Вікарчук О.І. Формування концесій як форми залучення інвестицій // Тези доп. наукової конф. „Сучасні проблеми управління і маркетингу.” – Легниця, 2004. – № 3. – С. 198–202.
15. Вікарчук О.І. Роль концесій у формуванні інвестиційного середовища // Тези доп. Всеукр. науково-практ. конф. „Фінансово-економічні проблеми розвитку підприємництва в Україні.” – Житомир: ІПСТ, 2005. – 73 с.

Інші видання:

16. Вікарчук О.І. Економіка галузей народного господарства: Навчальний посібник для студентів економічних спеціальностей. – Житомир: ІПСТ, 2003. – 47 с.
17. Вікарчук О.І., Валінкевич Н.В. Інвестування: Навчальний посібник для студентів економічних спеціальностей. – Житомир: ІПСТ, 2004. – 114 с.
18. Вікарчук О.І., Валінкевич Н.В. Державне регулювання економіки. Навчальний посібник для студентів економічних спеціальностей. – Житомир: ІПСТ, 2004. – 137 с.

АНОТАЦІЯ

Вікарчук О.І. Концесія у трансформаційній економіці. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.01.01. – економічна теорія. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2006.

Дисертація присвячена проблемам формування концесійних відносин у процесі трансформації економічної системи. З'ясовані специфічні особливості концесії як методу роздержавлення власності і засобу залучення довгострокових інвестицій. Обґрунтовані заходи вдосконалення механізму взаємодії між суб'єктами і об'єктами, що виникають на підставі дії договору концесії з метою залучення інвестиційних ресурсів; обґрунтовані автором методичні підходи до розрахунку економічних показників діяльності концесійних підприємств; розроблено теоретично-концептуальні підходи щодо розвитку інвестиційних процесів та створення належних умов для використання концесійного механізму на об'єктах державної власності.

Ключові слова: концесія, концесіонер, концесіодавець, концесійні договори, інвестиції, довгострокові інвестиції, концесійні платежі, концесійний конкурс.

АННОТАЦИЯ

Викарчук О.И. Концессия в трансформационной экономике. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата экономических наук по специальности 08.01.01. – экономическая теория. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, 2006.

Диссертация посвящена проблемам формирования концессионных отношений в процессе трансформации экономической системы. Выявлены специфические особенности концессии, как одного из способов разгосударствления собственности и привлечения долгосрочных инвестиций. В работе рассмотрены и изучены особенности механизма взаимодействия между субъектами концессионных отношений, которые возникают на основе действия договора концессии с целью получения инвестиционных ресурсов; разработаны теоретико-концептуальные подходы развития инвестиционных процессов и необходимые условия для использования концессионных механизмов на объектах государственной собственности.

Проведён анализ концессионной деятельности государств СНГ, Балтии и стран Европейского Союза. Дана сравнительная характеристика нормативно-правовых актов, которые регулируют концессионную деятельность, а также роль и значение государственной поддержки в реализации концессионных проектов.

Исследован процесс формирования инвестиционной среды в контексте развития концессионной деятельности транспортного и коммунального хозяйства. Инвестиционная среда в работе рассматривается, как объективная категория, которая отображает реальные условия функционирования инвестиционного капитала на объектах, переданных в концессионную собственность.

Раскрыты закономерности организации концессионных отношений, как способа получения долгосрочных инвестиций, смысл которых заключается в следующем: в сотрудничестве государства и инвестора, которое проявляется в том, что объекты государственной собственности получают долгосрочные инвестиции при этом, не теряя права собственности на них; в создании концессионных предприятий, которые обеспечивают возможность реконструкции и расширения сети, автомобильных дорог используя при этом капитальные вложения концессионеров; в пополнение бюджета за счёт концессионных платежей, активизации деловой активности близлежащих территорий к новым транспортным развязкам; в развитии концессионной инфраструктуры конечной целью функционирования которых есть обеспечение потребителей высококачественным уровнем концессионных услуг.

Результатом диссертационной работы есть конкретные предложения по использованию современных форм концессий, а именно: концессии на строительство новой инфраструктуры и эксплуатация всей системы; концессии на строительство новой инфраструктуры и эксплуатация отдельно от всей системы; концессии на строительство и техническое обслуживание новой инфраструктуры. Рассмотрены реалии и перспективы использования концессий в коммунальном хозяйстве. Предложены направления реструктуризации коммунального хозяйства Украины с последующей передачей коммунальных объектов в концессию. Завершающим результатом проведенного исследования есть актуальность и своевременность практического использования концессий в условиях трансформационной экономики.

Научная и практическая ценность диссертационного исследования заключается в определении критериев эффективности функционирования концессионных предприятий ориентированных на качественное улучшение экономических и социальных инфраструктур в процессе реализации концессионных проектов на объектах транспортного и коммунального хозяйств. На основании методологии математической интерпретации на конкретном примере рассчитана экономическая целесообразность передачи в концессию автомагистрали Львов–Краковец, при условии обеспечения необходимого уровня модернизации объекта, а также максимизации прибыли концессионного предприятия.

Ключевые слова: концессия, концессионер, концессиодатель, концессионный договор, инвестиции, долгосрочные инвестиции, концессионные платежи, концессионный конкурс.

Summary

O.Vikarchuk. – The Transforming Economy Concession. – The manuscript.

Candidate of Economic Sciencies Degree Dissertation. Speciality 08.01.01 – the Economic Theory. – the Kyiv T. Shevchenko National University, Kyiv, 2006.

The Dissertation deals with the problems of forming the concessive relations in the process of transformations in the economic system. The given paper finds out specific features of concession as a means of attracting long-term investments; advances the mechanism of interaction between subjects and objects arising as a result of concessive agreement for attracting investment resources; grounds the calculation of economic parameters of concessive enterprises; works out theoretic – conceptual approaches concerning the investment process development and the creation of appropriate conditions for using the concessive mechanism on road economy objects.

Key words: concession, concessionaire, concessionee, concessive agreements, investments, long-term investments, concessive payments, concessive competition.